

АНА М. АНДРЕЈЕВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

ДРАМСКА ФУНКЦИЈА ВЕШТИЦА У ШЕКСПИРОВОЈ ТРАГЕДИЈИ *МАГБЕТ*

Шекспирова трагедија *Мајбеџ* настала је у периоду када је протестантско рационалније виђење света покушавало да одбаци стара празноверја која су дуго живела у свести народа. Уврежено је мишљење да је писац дао вештицама значајну улогу у *Мајбеџу* да би удовољио укусу тадашњег енглеског краља Џејмса I, покровитеља Шекспирове глумачке трупе, који је некада веровао у њихово постојање. Шекспир је искористио вештице из оригиналног извора приче о Магбету и приказао их је онаквима какве су постојале у машти сујеверног народа – као натприродна бића са извесним моћима. Истовремено је преиспитао њихово постојање скептичним и рационалним ставом одређених ликова према њима и пружио нам могућност да их тумачимо и као халуцинације и пројекције Магбетовог меланхоличног ума. Оваквом интерпретацијом вештица Шекспир је заправо обухватио све постојеће полифоне гласове о њиховој природи. Увидом у те различите теорије, аутор овог рада ће се фокусирати на драмску функцију вештица и утицај који оне имају на ток радње и мотивацију главних ликова у *Мајбеџу*.

Кључне речи: ренесанса; сујеверје; вештице; Шекспир; *Мајбеџ*; скептицизам.

1 andrejevic03@gmail.com

Рад је написан у оквиру пројекта *Косово и Мејхоџа између националној идентитетима и европизација* (ев. бр. 47023), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ВЕШТИЦЕ У ДОБА РЕНЕСАНСЕ

Веровање у натприродне појаве, магију и чаробњаштво је дубоко усађено у свест човека. Ренесансни човек није коренито променио мишљење о тим мистичним појавама, упркос покушајима религије и науке да их поистовете са божијим провиђењем или пуким празноверјем. Општепознато је да хришћански свет „демонстрира нетрпељивост према њима и, нарочито због веза са магијом, третира их као јерес“ (Јаковљевић, 2019, стр. 35). Реформација цркве доноси извесне промене у погледу схватања натприродних појава негирајући могућност прожимања физичког и метафизичког света, што је католичанство проповедало. Међутим, то не значи да је протестантизам потпуно одбацио могућност утицаја натприродних сила на физички свет и људски ум. Обичан човек, окренут себи и у страху од греха, покушава да усмери кривицу за своје недаће ка неким спољашњим факторима. Вештице му делују као најлакши избор, истиче Пул (Poole, 2011, стр. 9). Многи критичари су мишљења да је страх ренесансног човека од вештичарења уско био повезан са страхом од враћања старој вери. Џонатан Бејт истиче да су вештице за време владавине Џејмса I поистовећиване са највећим политичким непријатељима државе и краља. Након *Барујине завере* (Gunpowder plot) сви Језуити су називани вешцима, јер се водила пропаганда да је њихов монструозни план да убију краља и чланове Парламента могао доћи само од ђавола (Bate & Thornton, 2012, стр. 197). Реформисана црква је заправо указивала на могућност утицаја ђавола на људски живот, али је забрањивала употребу реликвија, амајлија и других предмета раније коришћених за одбрану од злих сила. За разлику од католичке схоластике, протестантска је проповедала веру да ђаво може утицати на људе само ако Бог то дозволи.² То није значило да овакве појаве не треба кажњавати. Вештичарење почиње да се третира као антихришћански и јеретички чин, а оптужени за овај прекршај морали су тражити опроштај од Бога и конгрегације било на суду или вешалима. Суђења вештицама у Енглеској почињу после 1542. године, када су донети и спровођени први закони против праксе вештичарења.³ Закон из 1563. године заговарао је смртну казну за призивање злих духова у било какве сврхе, наводи Мекфарлен (Macfarlane, 1999, стр. 14). Експанзија оваквих случајева у XVI и XVII веку јавља се због потребе протестантског човека да своје патње припише спољашњим факторима.

2 Католици су причу о Саулу из Библије узимали као доказ да духови и вештице постоје, док су је протестанти тумачили као учешће ђавола у превари Саула. Реџиналд Скот дискутује о овој библијској причи у свом делу *Откриће вештичарења* (*Discoverie of Witchcraft*) и истиче да се у појави мртвог пророка Самуила назире само добар трик вештице, а не реална манифестација духа. За многе друге протестанте прича о Самуилу остала је парадигма демонског вештичарења (Marshall, 2002, стр. 236–244).

Није случајно да се последњи прогон вештица десио 1736. године, баш онда када се престало веровати да је патња резултат личног греха или божија казна, истиче Мекфарлен (Macfarlane, 1999, стр. 200–205). Тада је, за време владавине Џорџа II, донет закон који вештичарење третира као сујеверје, а кажњава све особе које тврде да поседују магичне моћи и продају своје услуге лаковерном и сујеверном свету. Од 1542. до 1735. године око 500 људи погубљено је у Енглеској због вештичарења.⁴ За то време, многи учени људи су укрштали своја пера да би негирали или доказивали могућност постојања вештица. Од њих су страховали енглески ренесансни владари колико и обичан народ, па и не чуди да их је Шекспир са посебним интересовањем инкорпорирао у своју трагедију *Мајдеј*.

О ВЕШТИЦАМА У УЧЕНИМ ТЕКСТОВИМА

Све расправе о натприродним појавама у први план истичу могућност ђавола да опседа мртве (у форми духова) или живе (у телу вештица). Познати средњовековни приручник о вештичарењу *Вештичју чекић* (*Malleus maleficarum*, 1487) учи да ђаво може да се игра људском маштом и изазива у њој разне прилике и појаве. То најлакше чини са људима који имају нечасне мисли. Ово дело Хајнриха Крамера и Џејкоба Спренгера је најозлоглашенија књига о вештичарењу, која је утицала и на ренесансну праксу да за практиковање магије најчешће буду окривљене жене. Иако нема доказа да је овај приручник преведен на енглески језик, одређене идеје његових аутора постале су општеприхваћене и у Енглеској. Основна идеја у сржи европске демонологије је та да су жене подложније ђавољем утицају јер као слабији пол не могу да контролишу своје импулсе. Религиозни трактати су већ поистоветили све жене са првом и највећом грешницом Евом. Зато је и податак да су жене најчешће осуђиване за вештичарење потпуно примерен тадашњем мизогином ставу патријархалног друштва. Од укупног броја оптужених за овај чин у Енглеској само је пет посто било мушка-

3 Типично суђење вештицама у Енглеској имало је исти ток: жена би била оптужена да је наудила некој породици, мучена да призна свој злочин и напослетку убијена. Поседовање неке мале животиње било би апсолутна потврда да је она вештица и да има свог „интимног пријатеља“. Тражен је и знак на њеном телу као доказ да са тог места животиња сиса крв. Најважнија потврда било би лично признање вештице. Жене су у многим ис-трагама признавале да поседују духове и животиње које су добијале од других вештица или самог ђавола, уз помоћ којих су извршавале њихове захтеве (Kinney & Horper, 2017, стр. 172–173).

4 За период од 300 година (од 1450) у читавој Европи је за вештичарење осуђено око 100.000 људи, док је 40.000 погубљено. Осамдесет процената биле су жене (Hattaway, 2003, стр. 653).

раца, наводе Кини и Хопер (Kinney & Hopper, 2017, стр. 173). Енглеска представа о изгледу и моћима вештица делимично се разликовала од оне која је постојала у другим европским земљама. Оно што им је заједничко јесте веровање да су вештице најчешће старе, ружне, сиромашне и необразоване жене које користе своје „интимне пријатеље“, зле духове у телу животиња (енгл. *familiars*) да би проузроковале болест, смрт или друге неприлике својим непријатељима. Вештице су захваљујући тим животињама и пакту са ђаволом практиковале црну магију (*maleficium*) (Kinney & Hopper, 2017, стр. 171). У Енглеској се није усталило веровање да вештице опште са ђаволом, да једу људско месо и лете на метли, али се веровало да могу да путују на разне мистериозне начине и да користе делове људског тела у справљању напитака и бацању чини, наводи Мекфарлен (Macfarlane, 1999, стр. 161). Самосталне жене слободнијег понашања, које би тиме подривале уређеност и хијерархију патријархалног друштва, могле су бити осуђене за вештичарење. Често су то биле удовице, уседелице, односно жене које су изгубиле своју репродуктивну функцију и такве постајале беспотребне и опасне за друштво.

Прво енглеско дело о демонологији и вештичарењу које је ишло у прилог одбацивању езотерије, окултног и магијског је *Откриће вештичарења* (*The Discoverie of Witchcraft*, 1584) Реџиналда Скота. Овај протестант је сматрао да духови и вештице нису реална и физичка претња човеку и да постоје само у позоришту.⁵ Он је оптужио писце да креирањем фантастичних прича и ликова утичу на ширење јавне хистерије која води до лова на вештице. Скот је заправо у прогонима вештица видео друштвену сегрегацију и непотребну дискриминацију, наводи Елмер (Elmer, 2016, стр. 20).⁶ Вештичарење је покушао да објасни меланхолијом јадних и старих жена, које су могле бити жртве дијаболског искушавања и илузија. Чак и ако преко њих делује Сатана, њих треба сажалевати, а не спаљивати. Све такозване натприродне појаве Скот је приписивао божијем провиђењу (Hattaway, 2003, стр. 655). Наиме, као учен човек он није могао да негира реалност постојања вештица, јер се о њима писало и у *Светом Писму*. Међутим, водећи се Калвиновим

5 Осим у Шекспировом *Мајдеџу*, вештице се појављују у Мидлтоној драми *Вештица*, Хејвудовој *Мудра жена од Хојсгона*, Лилијевој *Мајка Бомби*, Џонсоновој *Маска краљица* и другима. У овом периоду у више десетина драма јављају се ликови који се баве магијом, вештичарењем или астрономијом. Они су понекад јунаци драма јер практикују такозвану „белу магију“. Само се у неколико драма овог периода промовише суђење вештицама и потенцира страх од њих, истичу Кини и Хопер (Kinney & Hopper, 2017, стр. 177).

6 Протестантски свештеник Франсис Триг подржава Скотову тезу о вези између пораста прогона вештица и опадања милосрђа на енглеском селу. Он је критиковао сеоске протокапиталисте који су уништавали мир и хармонију у руралним срединама и био је мишљења да се сиромашне жене не би ни преобразиле у вештице да се према њима поступало милосрдније (Elmer, 2016, стр. 31–32).

идејама он је сматрао да вештице немају никакве натприродне моћи, јер њих поседује само Бог (Almond, 2011, стр. 50). Ако им се припише моћ давања или узимања живота то је чисто богохуљење усмерено против божанског провиђења, јер само Бог одлучује о томе. Чак се не сме веровати ни у моћ вештица да чине добро, јер је Бог људима дао медицину и биље да их лечи, а не бајалице и клетве, истицао је Скот (Almond, 2011, стр. 29). Исто тако, критиковао је људе који траже помоћ вештица и верују у њихову моћ, уместо да се окрену вери и трпљењу искушења. Уколико су тачна сведочанства вештица да оне могу уништити све непријатеље без оружја, зашто онда не донесу природни, друштвени или политички хаос, запитао се Скот (Almond, 2011, стр. 69). Затим „је разоткрио ужасне тортуре које су признања о вештичарењу учиниле безвредним, моралну неправилност и неправедност судског поступка, невероватне бесмислице које гутају судије и инквизитори“ (Дјурант, 2001, стр. 164–165).

ОДНОС КРУНЕ ПРЕМА ВЕШТИЦАМА

Реџиналд Скот је приметио везу између католичанства и вештичарења, јер је уочио да је краљица Елизабета I донела закон о вештичарењу само две године након што је једна група католика из Есекса покушала да јој науди магијом (Almond, 2011, стр. 16). Он је прогон вештица заправо повезивао са криптокатолицима (двоверцима – тајним католицима у протестантској вери). Међутим, упркос свим рационалним поставкама у тумачењу природе вештица, Скотов глас био је тиши од оних који су се свим силама трудили да докажу постојање вештица и сурово се обрачунају са њима. Енглески краљ Џејмс I супротставио се Скотовом негирању моћи вештица и инсистирао је на објашњењу вештичарења као ђавољег посла. Наредио је да се сви примерци Скотове књиге спале. Интересовање краља Џејмса I за вештице нагонило га је да лично учествује у њиховом прогону у Шкотској (тада као шкотски краљ Џејмс VI), али и да напише студију *Демонологија* (*Daemonologie*), која је објављена 1597. године у Единбургу и 1603. у Лондону. Вил Дјурант ову књигу назива једном од првих хорора у књижевности. Краљ „је вештицама приписао моћ да се као духови појављују у кућама, да натерају мушкарце и жене да воле или мрзе, да пренесу болест са једне особе на другу, да убију пржењем воштане фигуре, и да изазову разорне олује; и залагао се за смртну казну за све вештице и чаробњаке, па чак и за њихове клијенте“ (Дјурант, 2001, стр. 164). Књига је заправо одраз краљевог личног веровања, а не учена студија о натприродним силама, наводи Калхун (Calhoun, 1942, стр. 184–185). Наиме, шкотски краљ је постао убеђен да вештице постоје после великих неприлика и временских непогода које су га привремено

спречиле да закључи свој брак са краљицом Аном од Данске и тако донесе стабилност и потомство својој земљи.⁷ У тој ствари се шкотска (презвителијанска) црква слагала са краљем, а световним магистратима који су били благонаклони према вештицама забрањено је екскомуникацијом. Краљ је лично кренуо у хајку на вештице и пронашао је групу жена близу Единбурга које славе ђавола. Агнес Томпсон, једна од оптужених, признала је на суђењу да је око 200 вештица допловило у град у ситима 1590. године и да их је сам ђаво сачекао и указао на краља као непријатеља (Grinblat, 2006, стр. 343–348).⁸ Оне су враџбинама покушале да задају смртни ударац краљу, али су успеле само да изазову буру и ветар који је довео у опасност краљевске бродове.⁹ Када је Агнес поновила краљу разговор који је у тајности водио са краљицом прве брачне ноћи, код Џејмса више није било дилеме да је она вештица. То је потврдило и њено признање да је три дана сакупљала отров жабе, који је требало да накапа на одећу краља да би га усмртила (Spalding, 1880, стр. 113). Овакав исход догађаја ишао је у прилог краљу, јер је то био доказ да је он божији изасланик коме ђаво не може да науди (Gibson, 2018, стр. 9–10). Џејмс I је сматрао да вештице саме по себи немају велику моћ, али када се удруже са ђаволом бивају и те како опасне. Циљ ђавола је да преко њих науди целом краљевству и краљу, божијем представнику на земљи.

„Он ће своје учењаке подучити да се улагују принчевима’, пише Џејмс, ’предвиђајући им многе сјајне ствари’ – исходе битака, судбину државе, и слично – ’делом тачно, делом лажно’ [...] њихове прогнозе су ’увек двосмислене и нејасне’[...] Уз то он, чини се, својим поданицима додељује неземаљске моћи – ’само приказана у ваздуху које сваки зли дух може лако да изведе’ – да би заварали људска чула“ (Grinblat, 2006, стр. 346).

- 7 Венчање краља и његово потомство било је од пресудног значаја за читаву земљу, јер су колале гласине о његовој хомосексуалној вези са ерлом од Ленокса. Венчао се са краљицом Аном у Данској, али су њена два покушаја да стигне до Шкотске осујећена временским неприликама. Данци и Шкоти су зато почели да верују да су Џејмсови непријатељи упустили вештице да спрече овај политички брак. Прво је дански адмирал Мунк осудио и погубио шест жена због овога, па је Џејмсов адмирал и рођак Франсис Ботвел осудио Агнес Сампсон, која је признала да је са другим вештицама из северног Бервика сковала заверу против краља (Gibson, 2018).
- 8 Агнес Сампсон је била удовица која је живела од продаје молитви за излечење. Продала је своју душу ђаволу да не би живела у сиромаштву и од њега је добила пса по имену Елва или Елоа као свог „интимног пријатеља“, који је требало да јој помогне да спречи краља да има наследнике (Gibson, 2018, стр. 8).
- 9 Вештице су се договориле да науде краљу преко воштане фигуре која ће личити на њега, али и да нападну његове бродове. Подигле су олују тако што су у море бациле крштену мачку за коју су везали делове људског тела, наводе сведочења са суђења (Gibson, 2018, стр. 10–11).

Овакав Џејмсов опис деловања ђавољевих ученика на људе јако подсећа на Магбетово искуство са вештицама и исход њихових „прогноза“. Свој страх од натприродних сила краљ је коначно озаконио 1604. године, када се прописује смртна казна сваком ко позива ђавола, односно:

„затражи савет, или с њим ступи у савез, запосли, нахрани или награди било ког злог и нечастивог духа зарад било чега или из било ког разлога; или извади мртвог мушкарца, жену, или дете из гроба, или другог места где му тело почива, или узме кожу, кост, или било који део тела мртваца да би га искористио или употребио за било који вид вештичарења, врачања, дајања или магије; или се послужи, упражњава или бави било каквим вештичарењем, врачањем, дајањем и магијом којим ће нека друга особа бити убијена, уништена, испијена, ослабљена, расточена или осакаћена“ (Grinblat, 2006, стр. 343).

Џејмс I је касније почео да сумња у постојање вештица, јер се на многим суђењима којима је присуствовао уверио да је претпостављена магија заправо била само умешна подвала или опсена. Могуће је да је био скептик у тренутку када је *Мајдеј* извођен пред њим, али је Шекспир сигурно био упознат са његовим идејама о вештицама и пажљиво их је инкорпорирао у своју трагедију.¹⁰ Уврежено је мишљење да је Шекспир самим одабиром приче о шкотском краљу и начином интерпретације желео да удовољи краљевом укусу, будући да је његова глумачка трупа тада била под Џејмсовим патронатом.

„Како је Шекспир схватио, краља су вештице узбуђивале до 'искреног дивљења' [...]. Шекспир је дубоко заронио у мрачне мисли које су се мотале у краљевјој глави. Све је то приказао у *Мајдеју*: двосмислена пророчанства направљена тако да намаме човека у сопствену пропаст, 'бродоломне олује и страховите громове' (1.1.26) који су ономад запретили Ани од Данске, убилачку мржњу према помазаним краљевима, утваре и приказе, нељудску дволичност, огавну мешавину делова тела у вештичијем казану, чак и пловидба вештица у ситима у намери да изврше своје ђаволске работе“ (Grinblat, 2006, стр. 349).

ВЕШТИЦЕ У ШЕКСПИРОВОЈ ТРАГЕДИЈИ МАГБЕТ

Шекспир је у првој краткој сцени трагедије *Мајдеј* представио вештице онаквим какве су живеле у машти сујеверног народа и како су се описивале у многим пафлетима о суђењима широм Енглеске и Шкотске. Према попу-

10 Краљ је приликом једне посете колецу Сент Џон присуствовао представи коју је уприличио Метју Гвин. Три сибиле (дечаки одевени тако да личе на пророчице) поздравиле су краља речима које подсећају на легендарни догађај који се десио Банку: „Нас три суђаје тако певамо теби и твојима“ (Grinblat, 2006, стр. 332). Гринблат верује да је Шекспир био упознат и са овим комадом.

ларном веровању, вештице су имале своје зле духове у форми различитих животиња, преко којих су практиковале црну магију и биле повезане са злим силама. Вештице из *Maйдеџа* у тој првој сцени нестају на позив својих животиња којима се морају одазвати: „Прва вештица: Долазим, сури мачоре! Друга вештица: Крастача зове“ (Šekspir, 1966, I, i, стр. 245).¹¹ Помоћу њих су могле да подигну буру и олују, изазову грмљавину и муње, плове у ситима, могле су се кретати невидљиве и предсказати ствари које ће доћи. Све ће то Шекспир илустровати у *Maйдеџу*. Он уводи вештице на сцену пусте пољане уз пратњу грмљавине и муња, што их одмах чини препознатљивим натприродним стереотиповима. Њихово „лепо је ружно, ружно лепо“ прва је алузија на драмску, али и животну вечну тему о борби добра и зла, истиче Крејг (Craig, 2001, стр. 54). Ове речи утемељују централну тему драме: „како разликовати појавност од реалности и како интерпретирати контрадикторне знаке и енигматске изјаве“, закључују Марсон и Блум (Bloom & Marson, 2008, стр. 5). Њихова функција у драми и ове загонетне речи постају јасне тек на крају: Магбет ће касно схватити да ништа није онако како изгледа или како је веровао да јесте подстакнут предсказањима вештица. Ова кратка сцена обележава карактер целе драме, док ритам говора вештица у њој подсећа на бајалице које само појачавају ефекат бесмислености језика и ситуације.

Следећи сусрет са вештицама у трећој сцени првог чина још јасније указује на пишево познавање савремених извештаја о њима. У исповести прве вештице препознајемо директне алузије на бервикске вештице и сведочење Агнес Томпсон, али и уобичајене предрасуде о овим појавама. Шекспирова вештица жели да се освети морнару, чија жена није хтела да јој да кестење, тако што ће отплвити за њим „на ситу [...] к’о пацов који нема репа“ (Šekspir, 1966, I, i, стр. 249). Веровало се да вештица може да преузме облик било које животиње, али не може да има реп будући да ниједан део људског тела нема сличну функцију. Ова вештица поседује морнарев палац који јој је неопходан да би практиковала магију и наудила му, што је одраз народног веровања. Вештица ће подићи буру која ће његов брод здробити, али га неће усмртити.

*Цимаћу ѿа док не свене
Као вејка; ни да ѿрене,
Као уклеј, неће моћи
Ни ѿо дану ни ѿо ноћ;
Док му очи не ѿобеле.
Девеџ ѿуџ ѿо девеџ целе*

11 У оригиналном тексту ове животиње имају и имена што их чини интимнијим пријатељима: мачор се зове Грејмалкин, а жаба Педок.

*Седмице ће дићи цеђен,
Боцкан, кињен*

(Šekspir, 1966, I, iii, стр. 250).¹²

Клетва вештице наговештава мучење непријатеља несаницом, која ће касније задесити самог Магбета, али и читаву Шкотску, чији се становници плаше да затворе очи, примећују Блум и Марсон (Bloom & Marson, 2008, стр. 22–23). Прихватањем идеје о злу у садејству са натприродним нагонима које симболизују вештице, сам Магбет постаје „уклети морнар“ који ће пловити кроз море крви и мрак до реке смрти (Андрејевић, 2015, стр. 201). Друга вештица нас обавештава да је дошла са клања свиња, што се међу сујеверним светом тога доба сматрало њиховом уобичајеном праксом. Шекспирове вештице се лако крећу „морем, копном“ и нестају у ваздух као да нису телесна бића. Њихов физички изглед је неодређен, али је свакако застрашујући. Банко их овако описује:

*Ко су ове ѿол'ко
Мршаве, ѿол'ко дивље одевене,
Да на земаљску обидишељ не личе,
А ево их на земљи? Јесће л' ви
Жива сѿворења? Јесће л' ишиа чему
Пишања моју да се сѿављају?
Изгледа да ме схваѿаѿе, јер свака
Свој суви ѿрсѿи на свеле усне сѿавља:
Сѿворења женска ѿредало би да сѿе,
Ал' ваше браде не доѿушијају ми
Да схваѿим да сѿе ѿо*

(Šekspir, 1966, I, iii, стр. 251).

Мршаве, дивље одевене, сувих прстију и свелих усана подсећају на старице које су најчешће бивале осуђиване као вештице. Сама Хеката их назива „бабускерама“. Међутим, у њиховом изгледу има нечег застрашујућег и натприродног, што наводи Банка да се запита да ли су оне жива и земаљска бића. Вештице се налазе на граници илузије и стварности. Гротескне и неверљиве на почетку, оне се показују као „застрашујуће аномалије физичке природе“, како их је дефинисао Колриѿ (Bloom & Marson, 2008, стр. 93). Међу собом разговарају онако како би говориле жене из најнижих друштвених класа тог времена, што одговара сведочењима да су вештице жене са маргина друштва. Међутим, још је Шлегел приметио да оне говоре узви-

¹² Гарберова наводи да овакав опис одговара сексуалном малтретирању. Морнарев палац који вештица поседује, такође, недвосмислено указује на фалус, истиче Гарберова (Garber, 2010, стр. 149).

шенијим тоном кад разговарају са Магбетом (Bloom & Marson, 2008, стр. 81). Њихова предсказања су пажљиво срочена да би код Магбета изазвала идеју о краљеубиству. На тај начин вештице се могу посматрати као пример женске контроле и манипулације. Њихов утицај се може тумачити као политички субверзиван, будући да су њихова предсказања пресудна за Магбетову одлуку да убије краља и повуче читаву нацију у хаос и крвопролиће. Њихов неодређен полни идентитет чини их гротескним и апсурдним, али мистериозним бићима. Брадате жене су уско повезиване са вештицама у ренесансној култури. „На женама се присуство браде посматрало као застрањивање – резултат психолошке претераности, дожанска или демонска интервенција – или као индекс културолошких разлика“, истиче Хирш (Hirsch, 2008, стр. 107). Веровало се да се брада код жена јавља у познијим годинама у менопаузи, када су оне подложније меланхолији и као такве идеална прилика за искушења ђавола.¹³ Губитком репродуктивне функције, жене су представљале претњу патријархално уређеном друштву и као такве биле су честа мета напада.

Вештице су имале племенитију улогу у изворној причи о краљу Магбету – *Холиншеговој хроници Енглеске, Шкотске и Ирске (Holinshed's Chronicles of England, Scotland, and Ireland)*. Тамо су приказане као створења старог света, богиње судбине, нимфе или виле, младе и атрактивне девојке, лепо и богато одевене, наводи Хирш (Hirsch, 2008, стр. 93). Будућност коју вештице предсказују Магбету у четвртој чини Шекспирове трагедије код Холиншеда изговара чаробњак у кога је краљ имао велико поверење и кога је консултовао за време своје владавине, истиче Абас (Abbas, 2017). Шекспир је од Холиншеда преузео број вештица (три) и њихово име (*weird sisters*)¹⁴, али не и остале карактеристике, сматра Гибсон (Gibson, 2018, стр. 28). Креирао их је мешавином натприродних елемената из домаћег фолклора и класичне митологије. Заправо, Шекспир је био врло опрезан у њиховом дефинисању, толико да оне себе у драми и не називају вештицама већ сестрама. У сценским упутствима је морао да их наведе као вештице, јер је краљ Џејмс I забранио обожавање паганских култова и сва пророчанства поистоветио са вештичарењем. С обзиром на њихову моћ предсказивања, оне су свакако алузија на женске пророке или сибиле из класичне и библијске историје,

13 Медицина би данас лако објаснила ову појаву: недостатак естрогена у менопаузи утиче на раст длака па и браде, а меланхолија на њихово расположење, наводи Хирш (Hirsch, 2008, стр. 100).

14 Само име *weird* потиче од скандинавске речи за паганску богињу Wyrds, за коју се веровало да креира људске животе од прошлости, наводе Чен и Бернард (Chen & Bernard, 2013, стр. 141). Ова реч на староенглеском језику означава сестре судбине. Њих је три по угледу на број богиња судбине (Fates) (Spalding, 1880, стр. 90). Међутим, њихов број нас асоцира и на Горгоне са којима ће Магбет бити поистовећен у трагедији.

истичу Бејт и Торнтон (Bate & Thornton, 2012, стр. 201). Међутим, оне не поседују моћи античких дожанстава и највиших натприродних бића. Шекспирове вештице спремају напитке, проклињу и праве ситне проблеме становништву и одговорне су Хекати, главној заштитници магије. Она је богиња утвара и духова античке митологије, демонско биће које чува кључеве Хадових капија и господари душама мртвих. Веровало се да прождире лешеве и сише крв, али и да шаље лоше снове и кошмаре. „Хеката је заштитница целокупне мађије, посебно чаролија које су у вези са љубавним чинима и призивањем мртвих [...]. У ликовној уметности Хеката је приказивана са три тела и шест руку или са једним телом и три главе“ (Срејовић и Цермановић-Кузмановић, 1979, стр. 449–450). Магбетова душа је заправо њено власништво и она тако постаје пандан самом ђаволу. Шекспирова Хеката позива вештице да јој се придруже у ахеронској јами, која у класичној митологији чини једну од четири река подземног света. То је река мука крај које ће она сковати коначну Магбетову судбину. Хеката преузима коначну улогу у контролисању Магбетовог понашања, док ће вештице бити задужене само за припрему враџбина и питака. Она зна да је највећи душманин човеку његово самопоуздање, па ће Магбету опсенама улити лажно и навешће га да постане толико самоуверен да исмева и саму смрт. „Кад волшебна магија [...] На њега варкама се сручи, / Завртеће се мозак њему“, каже Хеката (Šekspir, 1966, III, v, стр. 301).

Шекспиров опис Хекате, међутим, нема велике сличности са богињом подземља из грчко-римске митологије. Она можда више одговара Сенекиној слици ове мрачне богиње у драми *Медеја*. Сцене вештичарења, пророчанстава, духова, убистава и лудила из Сенекине *Медеје* драматизоване су у *Мајдеју*, сматрају Чен и Бернард (Chen & Bernard, 2013, стр. 142–143).¹⁵ Они истичу да Шекспирова слика леди Магбет, такође, има доста сличности са насловном хероини ове Сенекине драме. Шекспирова Хеката подсећа и на јакобинске вештице јер њу са сцене одвлачи њен „дух малени с облака тамног“ (Šekspir, 1966, III, v, стр. 301), што је директна алузија на вештичине духове – животиње или „интимне пријатеље“. Хеката је сматрана тројним бићем, као што су и Горгоне и Медузе, па нам се симболизам броја три у драми намеће као вишезначан. Не само да имамо три вештице, већ оне више пута помињу реч „три“ и понекад се део њиховог дијалога понавља три пута. Оне ће Магбету доделити три титуле и кроз три појаве ће му предсказати будућност. „Моћ броја три је универзална и оно представља тројну природу света као неба, земље и вода; оно је човек као тело, душа и дух; ро-

15 Овидије је, такође, испричао причу о Медеји као Хекатиној чаробници. Овидијева Медеја користи котао да би справљала магичне напитке и све ритуале изводи по три пута, наводи Кренц (Kranz, 2003, стр. 370). Шекспир је могао бити упознат и са овом представом Медеје, која му је послужила као инспирација за вештице и Хекату.

ђење, живот и смрт; почетак, средина, крај; прошлост, садашњост, будућност; три Месечеве фазе, итд.“ (Kuper, 1978, стр. 21). У сцени са казаном се појављују и три нове вештице, што су многи критичари приметили, али оне немају значајну улогу у току радње већ се удружују са прве три да би се појачао ефекат њиховог зла. У драми је, такође, неколико пута наглашено да број три помножен са три чини девет, а овај број симболизује „троструку тријаду; довршеност; испуњење; постигнуће; почетак и крај; целину“ (Kuper, 1978, стр. 25). Девет је сфера и прстенова око пакла, па се овај број најчешће повезивао са ђаволским и магијским бројем.

Сцена у којој се све вештице појављује ради справљања магијског напитка у казану и новог сусрета са Магбетом истовремено је забавна и застрашујућа. Злодух (у оригиналу Harpier)¹⁶ огласио је тренутак када је требало почети са справљањем напитка. Бајање вештица, песме које певају, плес и сценски ефекти подсећају на драмску форму забавног карактера – маску.¹⁷ Колико год су састојци које вештице користе за напитак монструозни, веровало се да се они заиста користе у пракси вештичарења. У овој сцени поново има алузија на историјски случај суђења вештицама у Шкотској. Прва вештица у котао ставља жабу која је тридесет и три дана „у зноју отров лила“ (Šekspir, 1966, IV, i, стр. 304), што је директна асоцијација на сведочење Агнес Томпсон која је признала да је сакупљала отров жабе да би њиме усмртила краља Џејмса I. Међу осталим састојцима напитка налазе се „јетра Јеврејина“, „прстићи од детета тек рођеног, што га била дроља-мати удавила“, „нос од неког турског старца“ и „Татарина неког усне“ (Šekspir, 1966, IV, i, стр. 305). Шекспир овом сценом поново алудира на сведочење бервикских вештица да су подигле олују како би наудиле шкотском краљу користећи крштену мачку за коју су везали делове људског тела. Тиме писац указује на крволочну и исконски злу природу вештица, али и на примитиван страх ренесансног човека који је веровао да је вештицама потребан део људског тела за њихове чини. „Иако су тела са којих су делови откинута, по асоцијацији, зла, морамо запазити и додатни осећај хаоса, телесног скрнављења и ирационалност у употреби ових апсурдних појединачних делова, попут 'прстића детета' [...]. Ово је пародија гозде, гозда смрти, 'паклена чорба'“ (Knight, 1965, стр. 139).

Вештице на крају највише подсећају на фурије које желе да освете краљеубиство тако што ће кињити Магбета приказима и духовима. У том контексту и сам казан у коме се спрема напиток може имати симболично значење,

16 Његово име долази од харпија, крилатих животиња класичне митологије које су грабиле душе умрлих и односиле храну својих жртава. Имале су облик полу-жене и полу-птице, напомиње Живојиновић у напоменама превода ове трагедије (Šekspir, 1966, стр. 304).

17 Отуд и спекулације да је сцена са Хекатом у трагедију *Maйдеи* унео Томас Мидлтон, после успеха своје драме *Вештица* и Шекспирове смрти.

јер наговештава Магбетов ум испуњен конфузијом и саму Шкотску која је у стању немира и рата. Ова сцена припремања напитка у казану и манифестација пророчанстава може послужити као доказ скептика да се такозване натприродне појаве указују само због конзумирања одређених састојака. Састојци жабе, слепог миша или кукуте имају своја халуциногена дејства која су била позната и ренесансном човеку. Иако нигде у драми нема наговештаја да су Магбет и Банко конзумирали неки напиток, поједини састојци рецепта које Хеката даје вештицама за справљање напитка користили су се за такозвано „вештичје уље“, које се правило као мелем у XVI веку. У једном од извора приче о Магбету, Буканановој *Шкојској историји (Regum Scoticarum Historia)*, помиње се корен велебиље (*belladonna*) који су Магбет и Банко конзумирали кроз напиток да би намамили и Норвежане да га попију. Овај корен се другачије звао *сџавајућа сенка ноћи* (Srigley, 2000, стр. 124). И у *Холиншеговој Хроници* је записано да су Норвежани били успавани отровним напитком да би их Магбет и Банко у сну лако побили.

Дакле, Шекспирове вештице су могле да припремају халуциногени напиток, који би пореметио ум сваком ко се нађе у близини. Тадашња публика је могла делити иста веровања и прихватити могућност да је само удицајем испарења напитка Магбет имао визије.¹⁸ Банко отворено исказује сумњу у реалност постојања вештица тиме што се пита да ли су оне резултат халуцинације настале конзумирањем неке халуциногене биљке. Прво им поставља питање да ли су оне „варка или то што спољашњост каже“, а после њиховог нестанка са сцене пита Магбета: „Да л’ то о чему зборимо постоји? / Или смо јели уклето корење / Које нам разум засужњи?“ (Šekspir, 1966, I, iii, стр. 252) При првом сусрету са њима Банко их је описао као реална бића, али он није у стању да дефинише њихову природу. Зато, попут скептика тога доба, покушава да објасни појаву вештица рационалним средствима. Тек после испуњеног пророчанства Магбету, Банко почиње да верује у ђаволеву повезаност са вештицама питајући се „зар може истину да каже ђаво“ (Šekspir, 1966, I, iii, стр. 253).

Магбет не поставља питања о природи вештица, нити преиспитује њихова пророчанства. Његове прве речи у драми: „још тако леп и тако ружан дан не видех ја“ (Šekspir, 1966, I, iii, стр. 251) ехо су вештичјиних речи „лепо је ружно, ружно лепо“ (Šekspir, 1966, I, i, стр. 245). Магбетова перцепција ствар-

18 Роман Полански је у верзији свог филма о Магбету приказао овог јунака како пролази кроз пару и удише испарења од напитка, што му проузрокује халуцинације. Сlike вештица из овог периода увек су биле у асоцијацији са кипећим котлом из кога издија пара (Dutton & Howard, 2003). Чак је и Мидлтонова драма *Вештица* имала за циљ да феномен вештичарења објасни природним путем. Наиме, његова вештица тек под утицајем напитка постаје уверена да је натприродно биће. Међутим, овакво објашњење тада није било прихватљиво, па је Мидлтонова драма првобитно забрањена за извођење.

ности је у старту искривљена и то његову машту чини подложном за обликовање. Када се уверио у тачност првог пророчанства, Магбет није препознао ни зло ни добро у том „натприродном мигу“, јер се одмах почео прибојавати остварења предсказања да ће бити краљ знајући да сам мора да га издејствује. Његов обамрли дух узнемириле су „заборављене узбуркале ствари“, чиме је признао да је амбиција да постане краљ већ тињала у њему. Вештице су тако „екстернализација његове тајне, кажњиви снови на јави; делимично се осећа огољен, али још горе, осећа да је имагинарни свет постао стваран и сада се мора деловати у њему“ (Bloom & Marson, 2008, стр. 334). У писму леди Магбет описаће вештице као „пророчице“ које су се после предсказања претвориле у ваздух и ишчезле у њему. После испуњења првих пророчанстава, Магбет је уверен „да оне [...] својим знањем надмашују људско знање“ (Šekspir, 1966, I, v, стр. 258).

Вештице из *Maйдеџа* су комплексна бића: људска, натприродна, транссексуална, демонска и пророчанска све у исто време, истиче Кренц (Kranz, 2003, стр. 368). Као инструменти таме, зла и смрти оне имају злокобан утицај на ликове и ток радње, јер од почетка драме креирају атмосферу страха. Символи су спољашњег зла које подстиче Магбетово унутрашње зло. „Вештице – језиве, тешке за описивање, немогуће за прецизно одређивање и схватање – отелотворење су принципа непровидности који је Шекспир радо користио у својим великим трагедијама“ (Grinblat, 2006, стр. 355). Иако не можемо са тачношћу дефинисати њихову природу, можемо са сигурношћу увидети њихову улогу у драми. Оне су покретачи радње, јер се око Магбетовог моралног изазова и развија цела трагедија. Попут Хамлетовог духа, њихова драмска функција је да поставе тон и атмосферу драме и буду покретач заплета који ће одредити даљи ток радње. Магбет даље сам спроводи у дело њихова пророчанства и чини трагичну грешку која ће га довести до смрти. Оне симболично представљају опасна искушења са којима човек мора да се избори на свом животном путу. Вештице само потврђују Магбетово зло, оне су израз његових потиснутих жеља које су се из његовог несвесног испољиле у реалном простору. Петровић сматра да се на Магбетовом примеру уочава интересантан психолошки феномен, тзв. инвертна пројекција.

„Оно што је он замислио и прижељкивао а затим то изговорио гласно неко други, као посебан продукт и вид сопственог несвесног, Магбет инвертује и почиње да верује у реалност својих антропоморфних пројекција у виду суђаја као реалних бића, па, према томе, прихвата заправо своје потиснуте жеље, које му оне гласно изговарају, као налог који се мора испунити, дајући комплетном догађају савршено реалан израз, што истовремено има и карактер судбинске одлуке. И на тај начин оне одређују посредно Магбетову судбину и судбину свих других учесника у трагедији“ (Петровић, 2004, стр. 75–76).

Магбет тумачи последња пророчанства вештица онако како њему одговарају. Оне га чине толико самоувереним да ће поверовати да је непобедив и такав став ће га одвести у смрт. Вештице у датим визијама заправо проричу Магбету катастрофу. Натуралистичким сценама одрубљених глава, вештице предсказују Магбетову будућност и потоњи живот шкотских владара. Оне му показују династију Банкових потомака обрнутим редоследом у огледалу, од будућних живих наследника до њиховог мртвог претходника.¹⁹ Када буде схватио истинитост визија на концу свог живота, Магбет ће увидети „дволичност сатанину“, односно чињеницу да су вештице потурале лаж као истину. Тек тада ће доживети потпуно отржењење које га чини спремним да одбаци све дотадашње илузије и пригрли коначно одредиште свог постојања – смрт.

Лишене типичне женствености, обележене мистеријом и извесним моћима, вештице се могу посматрати и као огледало леди Магбет.²⁰ Без обзира на њихову женску природу, оне од самог почетка наглашавају типичне мушке атрибуте: моћ, борбу, рат, насиље, хаос и конфузију. Леди Магбет призива „духове што правац мислима убилачким“ дају, да је лише пола и испуне свирепост. У истом монологу она од њих захтева:

*На моја женска њрса ходиће,
Па млеко моје сишиће к'о жуч,
Удисића њрислужници, ви што неће
Ишчекујеће у невидљивом
Сушћасћиву свом да буде њрирода
Оскрнављена*

(Šekspir, 1966, I, v, стр. 260).

Ова сцена подсећа на извештаје о вештицама које призивају „интимне пријатеље“ (*familiars*) и нуде им своје телесне течности да би закључиле пакт са ђаволом. Само призивање духова би леди Магбет обележило као вештицу у време владавине Џејмса I, јер је закон о вештичарењу то строго забрањивао. Леди Магбет одбацује свој женски темперамент и жели да се од-

19 Краљ Џејмс I је био Банков потомак. Из тог разлога Шекспир мења његову улогу у својој причи о Магбету и чини га невином жртвом тиранина, чији ће наследници дуго и племенито владати Шкотском. У изворној причи Банко је заправо Магбетов саучесник. Огледало у коме Шекспиров Магбет види Банкове потомке познато је средство из прича о вештицама, наводи Гринблат (Grinblat, 2006, стр. 335).

20 У изворима приче о Магбету не повлачи се никаква веза између леди Магбет и натприродних моћи. Међутим, у Сенекиним драмама неколико жена повезано је са натприродним силама: Медеја у истоименој драми или Касандра у *Агамемнону*, истичу Чен и Бернард (Chen & Bernard, 2013, стр. 154). Велика је вероватноћа да је Шекспир био упознат и са овим Сенекиним драмама.

рекне природног импулса да доји одојче тиме што ће млеко претворити у жуч. Таква жена, која нема традиционалну улогу мајке и супруге, лако је могла бити поистовећена са вештицом у ренесансном патријархалном свету. Супротно њеној мушкој одлучности, Магбет поседује превише „млека доброте човечанске“ (Šekspir, 1966, I, v, стр. 259). Улоге су замењене. Џенет Аделман у духу феминистичке критике разматра матријархалну и супериорну моћ вештица и леди Магбет над Магбетом и карактерише драму као приказ примитивних страхова мушкараца поводом свог идентитета и аутономије (Bloom, 2010, стр. 33–61).²¹ Леди Магбет демонстрира ауторитативну моћ над Магбетом за време убиства Данкана, дотадашњег патријархалног представника шкотског народа. Матријархална моћ се сматрала неприродном те сама природа у драми одговара на овакво стање преокретом космичког реда (помрачењима, неприродним понашањем животиња итд.). Леди Магбет доминира над Магбетом, али и над осталим дворанима у сцени када се појављује Банков дух. Овде се она понаша као домаћин и краљ који штити своју слабију половину. Међутим, једном када буде потпуно запоседнута својим демонима у сцени сомнабулизма она се враћа себи, својој слабој женској природи и почиње да говори у форми дечјих стихова попут вештица. После победе над Магбетом, када поново буде успостављен космички и патријархални ред, Макдаф дефинише леди Магбет као „непријатељску краљицу“ дајући јој тако епитет самог ђавола.

ЗАКЉУЧАК

Ђаво или нечисте силе сматране су главним кривцем за пораст броја вештица у ренесансном периоду и то је једно од веровања које је Шекспир инкорпорирао у своју интерпретацију вештица у трагедији *Мајдејџ*. Скоро све ренесансне расправе о натприродним појавама исказују став да Бог може користити ђавола да би казнио људско зло. Колико год се деловање вештица коси са божанским редом, крајњи исход може бити део божијег план. С обзиром на то да оне могу видети будућност, делују као провиђење, наводи Кренц (Kranz, 2003, стр. 370–371). Шекспир свакако приписује вештицама извесне моћи, јер оне предсказују будуће догађаје и нагоне човека на сагрешење чиме му одузимају душу. Међутим, он не даје коначан суд о вештицама свестан опасности и контроверзе које их прате, не осуђује практиковање магије нити помиње суђења вештицама која су се спроводила у његово

21 Магбет постаје пион жена, њихов син и послушник, јер у недостатку очеве заштите какву је нудио Данкан влада материнска злоба. Драма свим силама тежи да поврати патријархални ред, што ће се десити доласком Малколма на престо. Више о овоме у есеју Аделманове „Рођен од жене – Фантазије материнске моћи у *Мајдејџу*“ у: Bloom, Н. (2010). *Modern Critical Interpretations: Macbeth – New Edition*. New York: IBT Global.

време. Упознат са полифоним савременим тумачењима натприродних појава, Шекспир је оставио могућност да вештице схватимо као привид Магбетовог меланхоличног ума са којим се ђаво поиграва или још драстичније као резултат халуцинације настале конзумирањем неког опојног напитка. Најмање уверљиво тумачење Шекспирових вештица било би да су оне само старе и немоћне жене од којих су фолклор и сујеверје створили мистерију. Оне су сигурно деловале као стварне и застрашујуће појаве тадашњој необразованој публици која је стајала у партеру позоришта, док су код оних ученијих гледалаца на галеријама изазивале скепсу. Врло неодређен у дефинисању природе вештица и због Џејмсовог променљивог става према њима, Шекспир је оставио публици и читаоцима да их тумаче према сопственом нахођењу.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрејевић, А. (2015). Културолошки феномени сна (Хипнос) и смрти (Танатос) у трагедији Магбет. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Сусрећи народа и култура* (197–211). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Дјурант, В. (2001). *Почетак доба разума*. Београд: Народна књига Алфа.
- Јаковљевић, М. (2019). *Сер Гавејн и Зелени виџез: превод, тумачења и значења*. Нови Сад – Косовска Митровица: Матица српска – Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
- Петровић, С. (2004). *Макдеј и леги Макдеј*. Београд: Партедон.
- Срејовић, Д. и Цермановић-Кузмановић, А. (1979). *Речник грчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Abbas, S. Z. (2017). Macbeth and Witchcraft: A Study of Sources, Influence and the Fall, *IJELLH*, V (XII), 2–19.
- Almond, Ph. C. (2011). *England's First Demonologist. Reginald Scot & 'The Discoverie of Witchcraft'*. London: I. B. Tauris & Co Ltd. Available at: <https://scholarworks.wmich.edu/compdr/vol51/iss4/4>
- Bate, J. & Thornton, D. (2012). *Shakespeare Staging the World*. Oxford University Press.
- Bloom, H. (2010). *Modern Critical Interpretations: Macbeth – New Edition*. New York: IBT Global.
- Bloom, H. & Marson, J. (2008). *Bloom's Shakespeare through the Ages: Macbeth*. New York: Bloom's Literary Criticism.
- Calhoun, H. V. (1942). James I and the Witch Scenes in "Macbeth". *The Shakespeare Association Bulletin*, 17 (4), 184–189.
- Chen, Yi-Lin & Bernard, M. (2013). Representing the Demonic Image: Hecate, Weird Sisters and Lady Macbeth in Shakespeare's Macbeth. *Providence Forum: Language and Humanities*, VII (1), 138–161.
- Craig, L. H. (2001). *Political Philosophy in Shakespeare's Macbeth and King Lear*. Toronto: University of Toronto Press.

- Dutton, R. & Howard, J. (2003). *A Companion to Shakespeare's Works*. Volume 1. The Tragedies. Malden, Oxford: Blackwell Publishing.
- Elmer, P. (2016). *Witchcraft, Witch-Hunting, and Politics in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press.
- Garber, M. (2010). *Shakespeare's Ghost Writers*. New York and London: Routledge Classics.
- Gibson, M. (2018). *Rediscovering Renaissance Witchcraft. Witches in Early Modernity and Modernity*. New York: Routledge.
- Grinblat, S. (2006). *Vil iz Stratforda. Kako je Šekspir postao Šekspir*. Beograd: PortaLibris.
- Hattaway, M. (2003). *A Companion to English Renaissance Literature and Culture*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Hirsch, B. G. (2008). 'What are these faces?' Interpreting Bearded Women in Macbeth. In: A. Lynch and Anne M. Scott (Eds.) *Renaissance Drama and Poetry in Context: Essays for Christopher Wortham* (91–114). Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Press.
- Kinney, A. & Hopper, Th. W. (2017). *A New Companion to Renaissance Drama*. Habsoken. Chichester: John Wiley & Sons Ltd.
- Knight, G. W. (1965). *The Imperial Theme*. London: Methuen & Co Ltd.
- Kranz, D. L. (2003). The Sounds of Supernatural Soliciting in Macbeth Studies. *Philology*, 100 (3), 346–383.
- Kuper, Dž. K. (1978). *Ilustrovana enciklopedija tradicionalnih simbola*. Beograd: Prosveta – Nolit.
- Macfarlane, A. (1999). *Witchcraft in Tudor and Stuart England*. London: Routledge.
- Marshall, P. (2002). *Beliefs and the Dead in Reformation England*. Oxford: Oxford University Press.
- Poole, K. (2011). *Supernatural Environments in Shakespeare's England. Spaces of Demonism, Divinity, and Drama*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spalding, Th. A. (1880). *Elizabethan Demonology*. London: Chatto and Windus.
- Srigley, M. (2000). *The Probe of Doubt, Skepticism and Illusion in Shakespeare's Plays*. Sweden: Uppsala.
- Šekspir, V. (1966). *Magbet*. Beograd: Kultura.

ANA M. ANDREJEVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA IN KOSOVSKA MITROVICA

FACULTY OF PHILOSOPHY

DEPARTMENT OF ENGLISH LANGUAGE AND LITERATURE

THE DRAMATIC FUNCTION OF THE WITCHES
IN SHAKESPEARE'S TRAGEDY *MACBETH*

Summary

Shakespeare's tragedy *Macbeth* was written in the period when the more rational Protestant view of the world tried to discard old superstitions that had lived in people's minds for a long time. It is believed that the playwright gave the witches a significant role in *Macbeth* to satisfy the taste of the British King James I, the patron of Shakespeare's acting company, who once believed in their existence. Shakespeare used the witches from the original source of the story about Macbeth and portrayed them the way they lived in the imagination of the superstitious people—as the supernatural beings with certain powers. However, he simultaneously reassessed their existence through the skeptical and rational attitudes of some characters and gave us the possibility to comprehend them only as the hallucinations and projections of Macbeth's melancholic mind. Interpreting the witches this way, Shakespeare actually covered all the existent polyphonic voices about their nature. Considering these different theories, the author of this paper will focus on the dramatic function of the witches and the influence they have on the course of the action and the motivation of the main characters in *Macbeth*.

Keywords: Renaissance; superstition; witches; Shakespeare; *Macbeth*; skepticism.